

UTSÖKTA VIKTORIANER

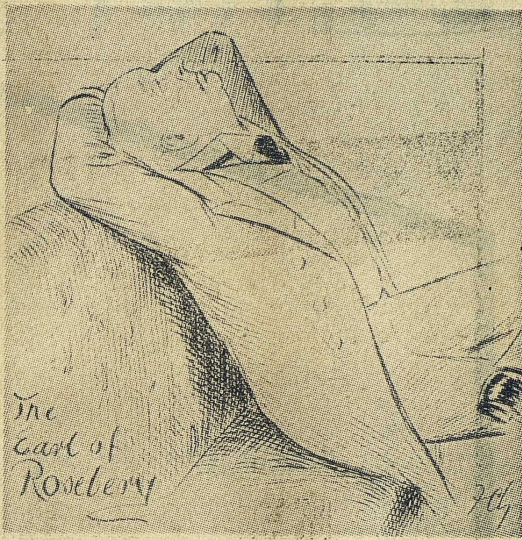
AV EN tillfällighet har två engelska premiärministrar, som levde under samma tid och vilkas karaktärer och insatser förreter stora likheter, ungefär samtidigt fått vad man kan anta vara definitiva biografier. *Kenneth Young*, chef för *Yorkshire Post*, har skrivit om *Arthur James Balfour* (Bell and Sons, 63 shilling); *Robert Rhodes James*, känd som *Randolph Churchills* biograf, har utgivit en lika väldig levnadsteckning över *Rosebery* (Weidenfeld and Nicolson, 50 shilling). Båda böckerna är utmärkta, till stor del byggda på brev och andra dokument som tidigare legat oanvända i familjearkiven, mera öppna och opartiska än de flesta liknande arbeten, skrivna med energi och, särskilt vad *James* angår, delvis med glans. Vid de historiska nyheter som här kommer fram skall jag inte dröja; jag betonar blott att *James* skildring av den liberala ministären 1892-1895, med först *Gladstone* och sedan *Rosebery* som premiärminister, söker sin like i inträngande och avslöjande fullständighet.

Parallellerna i de båda dignitärernas levnadslopp är i mycket slående. *Rosebery* (1847-1929) och *Balfour* (1848-1930) var idealtypiska representanter för den brittiska aristokrati för vilken politiken var ett spel, en hobby vid sidan av kapitalistens och godsägarens sysslor, mondäna förströelser, resor och läsning. Båda ärvde i myndighetsåldern stora förmögenheter, 200-300 miljoner kronor i nutida penningvärde; *Rosebery* blev tillika earl och — vilket han ansåg ha försvärat den politiska karriären — medlem av överhuset. Båda hade mera framstående gynnare att tacka för tidig och spektakulär framgång. *Rosebery* blev *Gladstones* adjun-

Arthur James Balfour som premiärminister 1903.

tant under kampanjerna i *Midlothian* före 1880 års val och slutligen hans efterträdare under en kort tid (1894-1895); efter detta

Rosebery i överhuset 1894. Teckning av F. C. Gould.

experiment stod han utanför den egentliga partipolitiken; men bevarade under årtionden genom mystiska och utsökt förmåda uttalanden ett stort rykte som "beslöjad profet". *Balfour* följde sin morbror *lord Salisbury* i spåren och efterträdde honom som premiärminister 1902; hans regeringstid var liksom *Roseberys* fylld av intriger och tvister inom majoritetspartiet, men efter avgången 1905 kom *Balfour* tillbaka i en rad lägre befattningar i skiftande ministärer ända till kort före sin död.

Rosebery var alltså liberal, *Balfour* konservativ. Men den reella skillnaden var obetydlig. Båda bevarade livet igenom ett drag av elegant dilettantism, de såg, eller sade sig åtminstone se, med ironi och förakt på de grövre formerna av partikamp. Under långa tider representerade de i första rummet oklarhet och tveksamhet. *Rosebery* var först ivrig anhängare av *Gladstones* paroll om självstyrelse för *Irland*, men frångick småningom den linjen och blev genom sin "liberala imperialism" snarast ett stöd för de konservativa. *Balfours* premiärministertid upptogs till stor del av skickliga försök att undvika ställningstagande i konflikten mellan partiets tullvänliga och frihandelsvänliga flyglar.

Även personligt var likheterna slående. Utsökta utseenden och ett utsökt uppträdande: förnämitet, nonchalans, kyckhet, en förbindlighet som stundom, särskilt hos *Rosebery*, bröts av irritation över dumheter. De gick i kyrkan, betydade sin religiositet och talade om Gud med förtroende, om också utan intimitet. Båda tycks ha varit "undersexad", och kärlekshistorier

spelade knappast någon roll i deras liv. Förut har man utgått från att ungarlen *Balfour* levde sina åttio år i kyskhet; *Young* har uppsårat brev som visar att han hade åtminstone en "affär", då och då uppvärmd under årtionden, med en gift societetsdam. *Rosebery* gifte sig i trettiårsåldern med en arvtagerska i huset *Rothschild* och mångdubblade därmed sina oerhörda inkomster, men efter hustruns tidiga död synes den sidan av livet ha varit tom. Ingendera tillhörde den krets av aristokrater, med prinsen av *Wales* i spetsen, för vilka koketter, supning och idiotiska "practical jokes" var centrala. *Rosebery* var road av jakt, kapplöpningar (med tre *Derbysegrar*) och ständiga förflyttningar mellan de många slotten, *Balfour* av tennis och golf.

Den kanske märkligaste likheten var att de båda läste och rent av skrev böcker. Inom societeten satte de skräck i folk genom sin bildning; bland forskarna stegrades deras prestige genom bördens, rikedomens och den politiska ställningens. *Rosebery* utgav fyra historiska arbeten: om *Napoleons* sista år, *Chatham*, *Pitt* och *Randolph Churchill*. Den sistnämnda boken, från början avsedd att tjäna som stöd för *Winston Churchills* biografi över fadern, är utan tvivel den bästa i sin ömsinta analys av den döde vännens stormiga och tragiska liv. I de andra böckerna störs man av de många i kokett utsirning framförda andraklass-reflexionerna; *Rosebery* vann ofta sina retoriska triumfer genom att "överdriss" banaliteter, men vid läsningen av böckerna misstänker man att han "var sådan". *Rosebery* ser ofta "försynens hand" i

vad som sker, utan att dock ge riskabelt klara besked om vad det gäller. *Balfour* var amatörfilosof, inte utan anseende i akademiska kretsar. Hans tre böcker — av vilka jag med möda läst en — går ut på samma sak, de kanske kan sägas vara en popularisering av *Berkeley*. Vi lever på ett litet klot, som rusar mot undergången, alla våra stolta verk skall förintas, vi vet ingenting om någonting — därför är det inte bara behagligt utan också intellektuellt rimligt att tro på ungefär vad som helst, exempelvis Gud och ett evigt liv. Det blev en sällad som tillfredsställde många, liksom *William James* och senare *Bergson*. Som estradaktörer var *Rosebery* och *Balfour* lysande; den ene läste sina tal med allt större dramatisk kraft, den andre talade lätt, med ett minimum av anteckningar, och verkade genom sin brist på överdrivet engagemang att vara en äkta engelsk aristokrat, som kan jaga filosofer lika munitert som fasaner.

Skillnaden mellan de båda stora amatörernas livsverk var dock högst betydande. Delvis framgår detta av en kvantitativ jämförelse. *Rosebery* var minister omkring fyra år, *Balfour* bortåt trettio år. Men framför allt: *Balfour* sade ofta att han egentligen inte var politiker, att han kanske skulle ha blivit yrkesfilosof, men uppriktligt är att han inte bara var road, utan sakligt intresserad av politik. *Young* betonar, liksom ett par äldre skildrare, att *Balfour* under sin skenbart misslyckade tid som premiärminister genomförde några väsentliga saker som han var passionerat intresserad av: en under-

visningslag, reformer inom försvarsförvaltningen, ententen med *Frankrike* 1904 (underligt nog finner man även i nya historiska arbeten den absurda uppgiften att ententen var *Edvard VII:s* verk). Även senare gjorde *Balfour* viktiga insatser; han var en av dem som möjliggjorde den "Balfour-deklaration" som banade vägen för *Israel*. Det tycks inte vara löst prat och smicker då man från skilda håll betygat hans smidighet, klokhet och fyndighet i rådslag. Hans bästa parlamentstal är inte övningar i retorik, utan klara och skarpsinniga utredningar.

Detsamma kan inte sägas om *Rosebery*. Koketteriet, den belåtet medvetna dilettantismen framträdde ofta hos den unge *Balfour*, men dominerade hos *Rosebery*. Härtill kom en obeslutsamhet, stingslighet och tjatighet av sällsynta mått. Då *Rosebery* blev utrikesminister 1892 klagade han över sin oerfarenhet och okunnighet, likaså då han blev premiärminister i samma ministär efter *Gladstones* avgång (i båda fallen med rätta), men samtidigt är det tydligt att han ville ha de höga posterna och inte tålde vare sig personlig eller saklig kritik. Det är vanligt, det framgår inte minst av engelska biografier, att politiker påstår sig avsky befordren och

hysa en stark längtan till privatlivets stillhet, medan de i själva verket brinner av avund, konkurrensiver och ärelystnad, men jag vet mig aldrig ha läst något så avskräckande i den vägen som James beskrivning av maktstriden Rosebery—Harcourt—Morley och några andra av Gladstones arvtagare. Lögnaktiga, smickrande och irriterade brev och samtal tycks ha varit den huvudsakliga sysselsättningen inom denna lilla grupp, som antogs styra England. Det sades tigt om Rosebery att han eftersträfvade "lagerkransen utan stridsdammet", hans biograf skriver att han "önskade makten men skyggade för kampen".

Både Balfour och Rosebery blev politiker utan kallelse, steg på grund av tillfälligheter och protektion från adjutanter till chefer. Ingen av dem drevs av en stor idé, inte ens av ett stort konkret mål. Men Balfour blev under arbetets gång tillräckligt erfaren och fångad för att utträta något betydande. Rosebery förblev aristokraten på utflykt; då han före femtio års ålder slutade sin aktiva politiska karriär framstår detta inte som en tragedi, utan som en bekräftelse på misslyckandet.

HERBERT TINGSTEN

ACTION FRANCAISE

Med en organisation som vissa tider omfattade 50 000 medlemmar och en tidning vars upplaga kunde stiga till 150 000 exemplar var Action française från början av 1900-talet fram till 1944 den mest kända och ideologiskt mest verk-samma reaktionära rörelsen i Frankrike. Man bildade intet parti och deltog endast i ringa omfattning i valstriderna; "handlingen" i denna rörelse, som glorifierade "aktionen", bestod nästan uteslutande i demonstrationer och bråk på gatorna vid kritiska tillfällen, i regel med studenter vid Sorbonne och (ofta betalda) sluskar från olika samhällsklasser som figurerar. Likväl var Action française något av en makt i tredje republiken, den hade internationellt lika väl som nationellt ett visst inflytande, och den har givit upphov till en omfattande litteratur. En bok av en amerikansk forskare som nyligen utkommit — Edward R. Tannenbaum, *The Action française* (John Wiley, 10 dollar) — är såvitt jag vet det mest grundliga och objektiva arbete som ägnats rörelsen.

Varför har Action française historiskt och politiskt intresse? Jag skall här blott stanna vid ett par synpunkter. Rörelsens ideologi, nästan uteslutande formad av Charles Maurras, var, vilket inte Tannenbaum synes tillräckligt betona, en av de mest skickligt och noggrant utformade i det tidiga 1900-talets Europa. Den omfattade monarkism, nationalism, hierarkism, korporationalism, antisemitism (lika hätsk och simpel som nazismens), decentralism, patriarkalisk socialreformism, katolicism som ett nödvändigt kitt för den nationella enheten — det onda representerades av reformationen, revolutionen och romantiken. Maurras ansåg sig med matematisk säkerhet kunna visa att de mål han uppställde var nödvändiga för nationens storhet och välfärd; naturligtvis var denna ideologi full av blottor, glidningar och godtyckligheter, men som intellektuell prestation synes den mig överlägsen både fascism och nationalsocialism och jämförlig med kommunismen sådan dess lära fixerades av Lenin under åren före och efter maktövertagandet. Makten skulle vinnas genom en statskupp, närmast med några generaler som redskap, och sedan skulle Frankrike under en monark med en korporativ representation vid sin sida, efter att ha återvunnit Elsass-Lothringen, leva i en idyll av ordning, allmänt godtagan social differentiering, stillhet och fred. Propagandan bestod till stor del av utfall mot andra stater — främst Tyskland och England — och av angrepp mot de ledande politikerna, lika gemena som, men mera elegant formade än vad fascister, nazister och kommunister senare vänjt oss vid.

I anslutning till ett nytt amerikanskt arbete skriver Herbert Tingsten här om Action française, en högerradikal rörelse i den tredje republikens Frankrike. Bilden visar Charles Maurras, rörelsens ledare vid hans inträde i Franska akademien 1939.

Ehuru Action françaises ledande grupp av Tannenbaum med rätta kallas kaféintellektuella, fick rörelsen betydelse i Frankrike. Den bidrog till den nationalism som förberedde revanschen, och efter krigets slut kunde Poincaré prisas Maurras som en av segerns organisatörer. Den bidrog till splittringen före och under andra världskriget — Maurras var för München och andra eftergifter mot Tyskland — och blev både politiskt och ideologiskt en av stöttepelarna för Pétains diktatur. Det låg något tragikomiskt i att Maurras, monarkisten och nationalisten, under sina sista år såg den av Tyskland upprättade regimen som ett slags realiserande av de ideologiska drömmarna.

Det internationella inflytandet är allt svårare att bedöma. Men uppenbart är att Maurras doktriner påverkade "högerradikala" riktningar i Italien, Tyskland och Spanien, att Mussolini, Hitler och Franco indirekt mottog impulser från de franska ideologerna. De grupper som före segern företrädde fascism och nazism liknade skaran kring Action française: misslyckade intellektuella, löst folk av den typ som efter läsning av några sidor auktoritativt svammel anser sig besitta en världsåskådning, borgare som längtar efter den gamla goda tiden, ett fåtal arbetare av den kategori som Marx kallar hemproletariat. Detta förklarar att Maurras, den franske nationalistens framför andra, med jämnmood, nästan med glädje, kunde se Frankrike kuvad av Tyskland och

Italien — nazisterna och fascisterna var dock andligt befryndade, och så kunde mannen som förkunnat "Frankrike först" anslå triumfatoriska tonfall inför fosterlandets undergång.

HERBERT TINGSTEN